

PANORÀMIQUES DE
SANT ESTEVE DE
PALAUTORDERA I DE LA
RODALIA AL SEGLE XIV

JOSEP BAUCELLS I REIG

Sant Esteve de Palautordera és una de les poblacions del Montseny adscrita de sempre al bisbat de Barcelona.¹ Des d'aquesta realitat més que mil·lenària, dibuixarem unes panoràmiques de la vida en aquesta localitat, la qual, junt amb altres, participa de la pertinença a l'evocativa muntanya.

A les panoràmiques s'ofereixen unes dades d'aquest veral, agrupades en dues seccions. En la primera es fa una descripció del conjunt en tres flaixos, i en la segona es fixa l'atenció exclusivament –en tant que és un exponent detallat d'aquell–, en la població de Sant Esteve de Palautordera, en quatre diorames. Pel que fa a l'època estudiada, la visió ateny a la primera meitat del segle XIV, que va començar amb uns moments d'eufòria a tot el país i va finalitzar amb un horitzó ben fosc entre unes desastroses collites i la Pesta Negra.

1. DESCRIPCIÓ DEL CONJUNT

Sens dubte que el nexa comú de les divuit parròquies que s'ocupaven de l'atenció religiosa dels fidels d'aquest entorn, amb la indiscutible realitat geogràfica del Montseny, l'ha ajudat a configurar-se tant pel que fa a la natura com a l'ordre moral i de sentiments. A través de les dades que s'ofereixen a continuació, se'n podran descobrir algunes característiques.²

a) Flaix administratiu

Una bona part del massís del Montseny pertany eclesiàsticament al bisbat de Barcelona. Hi correspon sobretot el vessant meridional. Aquesta situació arrenca, si no abans, dels primers temps de la reconquesta, sense alteracions al llarg dels segles, tret del traspàs tardà del cenobi de Sant Marçal a Barcelona, que durant un temps llarg va caure sota la tutela del bisbat de Vic –patentitza aquest darrer fet l'indret turístic, bellament agençat, de la taula dels tres bisbes, a tocar l'antic priorat–, i els petits retocs efectuats al dos extrems arran dels acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu diligenciats l'any 1957: Riells del Montseny i Bruguera, més coneguda per Sant Llop de Viabrea, van passar al bisbat de Girona, i Sant Pere de Vallcàrcara, en tant que englobada en la seva continuadora, el Figueró, al de Vic.

La línia divisòria diocesana, a la vista del contingut de documents dels bisbats de Barcelona el 1169 i 1176 i de Vic el 978 i 1038, anava amunt des de la rie-

ra de Breda fins al cim del Montseny per baixar després en direcció a Collformic, travessar la Calma i el vessant del Tagamanent fins al Congost. La documentació de les parròquies de Viladrau i la Castanya ajuden a assenyalar amb més precisió una part d'aquest tram, en concret, a partir del coll de Sant Marçal: puja sense arribar al cim del Matagalls i per una riera s'enfonsa deixant bastant apartat el precitat Collformic. A dissenyar la línia divisòria va contribuir-hi també la circumscripció respectiva dels comtats de Barcelona i d'Osona.

Tot aquest sector montsenyenc, habitat de sempre, se'l repartien una sèrie de parròquies situades des d'arran mateix de la falda fins a cotes un xic altes. La realitat de l'any 1300 ofereix una llista de dinou esglésies, disset de les quals tenien la consideració de parròquies plenes i dues la de sufragànies.

Aquestes parròquies depenien del bisbe de Barcelona, resident a la mateixa capital, el qual procurava informar-se de l'estat de les esglésies i de la seva gent, tant laics com clergues, amb una mirada que abastava tot el que conduïa la persona a la salvació eterna, de manera que, en ocasió de la visita pastoral, segons un adagi medieval que els prelats barcelonins recordaren sovint, procuraven arrencar els vicis i plantar les virtuts.

Tanmateix, en els assumptes més corrents i en qüestions de dret que interessessin quantitats menors, els bisbes tenien delegades les funcions en el titular del deganat del Vallès, adjuntat llavors a la parròquia de Caldes de Montbui, comanada un temps pel taradellenc Bertran de Mont-rodon (a partir de 1308), i posteriorment adscrita a la de Granollers, amb una petita excepció o subdelegació atorgada de temps immemorial al rector de Sant Celoni, que englobava la seva església i el veral més immediat.

b) Flaix parroquial

La nostra mirada, en aquesta visió global centrada en la primera meitat del segle XIV, com s'ha dit, percep el panorama de les dinou esglésies i de les visites pastorals que els dos prelats que governaren la diòcesi, Ponç de Gualba (1303-1334) i fra Ferrer d'Abella (1334-1344), hi realitzaren, d'acord amb els llibres que s'han conservat i que comencen amb l'inici del pontificat del citat gran prelat, originari tanmateix d'aquesta contrada, de la família dels Gualba, del nom de la parròquia homònima, senyors també llavors de Montnegre. Ben segur que aquesta ascendència va contribuir que ell s'acostés en visita pastoral a aquestes parròquies, més que el seu successor, encara que també hi compta la durada ben diversa d'ambdós pontificats.

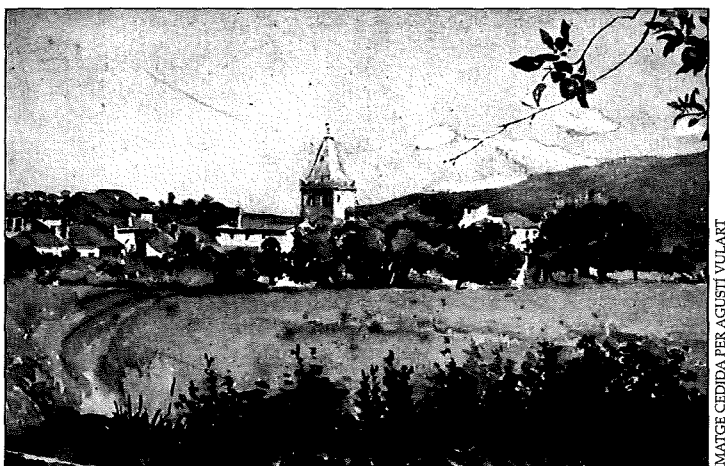
Heus aquí la llista, enunciada breument, en un recorregut que comença a llevant i acaba a ponent en la direcció de les agulles d'un rellotge, amb els noms de les dinou esglésies i dels anys de les visites pastorals:

Parròquia	Nre. de visites	Anys
Riells del Montseny	3	1305 1310 1326
Bruguera	3	1305 1310 1326
Gualba	2	1305 1326
Fogars	2	1310 1326
Campins	3	1305 1310 1314
Mosqueroles	4	1305 1310 1322 1326
Pertegàs	6	1305 1310 1314 1322 1326 1343
Santa Maria de Palautordera	5	1305 1310 1313 1314 1326
Sant Esteve de Palautordera	4	1305 1310 1313 1326
Montseny, el	1	1310
Costa del Montseny, la	2	1310 1326
*Santa Susanna	1	1310
Vilamajor	5	1305 1310 1314 1322 1326
Samalús	5	1305 1307 1310 1315 1336
*Santa Eugènia (de Samalús)	0	-
Cànoves	4	1307 1310 1314 1326
Garriga, la	4	1307 1314 1315 1336
Sant Cristòfol de Monteugues	2	1307 1336
Sant Pere de Vallcàrcara	0	-

Sobre el conjunt del bisbat, que constava llavors de 269 centres parroquials, repartits entre 236 parròquies i 33 sufragànies, el sector del Montseny comptava amb un total de 19 centres parroquials: 17 parròquies i 2 sufragànies (són les marcades amb asterisc), la qual cosa suposa el 7,06% del conjunt diocesà, i el 7,20% de parròquies i el 6,06% de sufragànies.

c) Flaix de la societat laical i clerical

L'altre punt global, que ens permet acostar-nos al màxim a la realitat social amb dades concretes, és descobrir el repartiment de la societat entre els simples fidels i els clergues. De clergues, n'hi havia a totes les poblacions, per petites que fossin. Entenem com a clergues aquells individus de sexe masculí que feien l'adscripció a l'estament eclesiàstic per mitjà de la cerimònia litúrgica de la tonsura. Un jove, un cop tonsurat, entrava en l'estat clerical, que es regia en part per lleis pròpies i en part per les comunes, si bé llavors acostumava a quedar emparat pel dret de fur mitjançant el qual, en el supòsit de la comissió de delictes, pertocava als jutges eclesiàstics d'enjudiciar-lo i condemnar-lo, conscients que les lleis eclesiàstiques acostumaven a ser més indulgents que no pas les civils.

Poble de Sant Esteve de Palautordera pintat per Joan Baixas

Si a aquests trets, s'hi suma el fet que la gent acostumava a oferir a l'Església moltes propietats i drets econòmics, el fet de pertànyer a la clerecia era en bona part un bé desitjable. Tant era així que en aquella època els eclesiàstics, entre els diocesans i els religiosos masculins i femenins, ocupaven un vuit per cent de la societat.

Diem, també, que la majoria dels tonsurats es quedaven només a l'entrada de la "carrera eclesiàstica" i que alguns portaven una vida igual que els altres companys d'edat, i fins i tot n'hi havia una bona colla que es casaven. Això sí, si volien continuar gaudint de l'empara eclesiàstica, calia que guardessin moderació en el vestir –no hi havia cap vestit especial, a l'estil del que seria molt temps després la sotana– i que vetllessin pels seus cabells de manera que almenys s'hi endevinés la tonsura o disc afaitat a dalt del cap. Tots els clergues tenien assegurat el proveïment de les despeses mínimes pròpies i de la casa, gràcies als ingressos d'uns béns assignats a la celebració d'uns actes religiosos; és a dir, eren beneficiats. Un grup reduït de clergues prosseguia els estudis i de mica en mica rebien els ordes, fins arribar al sacerdoci. A aquests se'ls assignava la responsabilitat d'una parròquia, que comportava la celebració de la missa, l'administració dels altres sagraments –el baptisme, el casament i l'enterrament i funerals–, la celebració d'actes religiosos diversos, així com l'administració dels béns propis de la parròquia, tasca en la qual sovint havien de comptar amb l'assessorament d'una comissió de laics o bé aquesta ho feia amb gran autonomia. En definitiva, val a dir que en la vida de cada dia, tant en el treball com en les reunions a l'església per a la missa dominical i festiva, com en els actes d'esplai i de jocs, gairebé sempre hi intervenien un o més clergues.

Accedien a la tonsura els jovenets que entre 7 i 14 anys aprenien una cultura elemental sota el mestratge del rector o d'un altre clergue superior local, i que li prestaven un servei a l'estil d'escolans i sagristans. Un cop formats, s'aprofitava la presència del bisbe, ja a la mateixa parròquia ja a alguna de les veïnes o a la capital, per anar davant del prelat i, amb la presentació prèvia del rector i l'aquiescència dels pares, el bisbe efectuava la cerimònia que comportava com a detall més vistós la tallada amb estisores d'un manyoc de cabells de cada un. A continuació o abans, segons com anessin les coses, el secretari que acompanyava el bisbe prenia nota de la visita pastoral i escrivia en un llibre els noms dels tonsurats, amb la identificació del nom i el cognom del pare, a vegades.

Tenim notícia que, a la primera meitat del segle XIV –tot i que no ens han arribat tots els llibres escrits llavors–, hi va haver 266 joves tonsurats en un o altre indret dels indicats abans.

Parròquia	Nombre de tonsurats		
	<i>Temps Ponç</i>	<i>Temps Ferrer</i>	<i>Totals</i>
Riells del Montseny	0	0	0
Bruguera	2	0	2
Gualba	7	0	7
Fogars	4	0	4
Campins	6	3	9
Mosqueroles	4	4	8
Pertegàs (Sant Celoni)	91	38	129
Santa Maria de Palautordera	24	3	27
Sant Esteve de Palautordera	7	7	14
Montseny, el	3	4	7
Costa del Montseny, la	0	0	0
Santa Susanna	2	0	2
Vilamajor	22	5	27
Samalús	5	4	9
Santa Eugènia (de Samalús)	0	0	0
Cànoves	10	4	14
Garriga, la	3	4	7
Sant Cristòfol de Monteugues	0	0	0
Sant Pere de Vallcàrcara	0	0	0
Total	190	76	266

La xifra de 266 infants tonsurats, que avui considerem desorbitada, representa només el 3,79% del conjunt diocesà, que en els mateixos anys en registra 7.004. En aquest aspecte, segueix la tònica general que rondava entorn de set tonsurats per cent habitants. Ara bé, el nombre de 129, atribuït

a Pertegàs, és a dir a Sant Celoni –el barri de la capella de Sant Celoni, de fort creixement llavors, que deixaria en segon terme l'antiga denominació del terme parroquial i civil–, revela l'atractiu que tenia envers la jovenalla en tant que trampolí clar per a la seva vida. D'aquest grup es nodria, com ja hem dit abans, el d'aquells que prosseguien els estudis peculiars i ocupaven els beneficis eclesiàstics.

2. *Sant Esteve de Palautordera*

Sant Esteve de Palautordera tenia, en el segle XIV, una dimensió relativament notable en el seu veral, pel que fa a la demografia i a la vitalitat. Tindrem ocasió de comprovar-ho en les ratlles següents, extretes totes elles dels registres diocesans conservats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB); en concret, els llibres de visites pastorals (VP), el de registres comuns (RC), els de col·lacions (CO) i els d'ordenacions (OR). Del seu abast temàtic, prou extens, n'ofereix quatre diorames. Vegem-ho.

a) Diorama de les fonts documentals

La major part dels fets que recensionarem es troben en els textos redactats per uns clergues que acompanyaven els bisbes en el seu recorregut per les parròquies del bisbat. Ells prenen nota dels successos principals, acompanyats d'apuntaments que deixaven constància escrita del que alguna de les persones inculpades deia en defensa pròpia, així com les disposicions que adoptava el prelat. Haig de dir que, dissortadament, a l'hora de fer el redactat, els defectes ocupen bastant d'espai, mentre que de les coses que anaven bé, normalment no se'n diu res o bé, si té un panorama molt general, n'hi ha prou de dir: “bé” o “tot està bé”, amb la qual cosa ens quedem amb les ganes de saber què feien o com anava la vida de cada dia, laboral, familiar, religiosa, civil, d'oci, etc. En la primera meitat del segle XIV, Sant Esteve compta amb la relació de quatre visites pastorals, totes efectuades en el temps del bisbe Ponç de Gualba. Heus aquí la llista i la font documental.

VISITES PASTORALS

<i>Data</i>	<i>Visitador</i>	<i>Cota d'arxiu</i>
Dimecres 8 de desembre de 1305	Bisbe Ponç	VP vol. 1 bis, fol. 46-47
Dimarts 2 de juny de 1310	Bisbe Ponç	VP vol. 1 bis, fol. 141v-142
Dijous 22 de febrer de 1313	Hug de Cardona	VP vol. 2, fol. 2-2v
Divendres 11 de juliol de 1326	Bisbe Ponç	VP vol. 3, fol. 119v

*Vista del castell
de Montclús*

FOTO CEDIDA PER AGUSTI VIUJART

Curiosament, les quatre visites cobreixen quatre dies diferents de la setmana, i curiosament també, tres les va realitzar personalment el bisbe Ponç de Gualba. La quarta la féu Hug de Cardona, que era el substitut del prelat en la seva absència, en tant que ardiaca de la Seu i vicari general. Del prelat següent a la seu barcelonesa, el dominic Ferrer d'Abella, d'una família urgellenca, no tenim cap constància de la seva estada a Sant Esteve.

Dels altres llibres del mateix Arxiu Diocesà, dels quals hem extret dades, esmentem els registres comuns (RC), que contenen disposicions dels prelats sobre qualsevol mena de tema; els registres de col·lacions (CO), que estan més especialitzats i recullen decrets episcopals de nomenaments de rectors i de col·lació de beneficis i els registres d'ordenacions (RO), on a partir de 1326 es consignaren, molt sovint, els noms dels que rebien les tonsures i gairebé en exclusiva la relació d'aquells a qui s'administraven els ordes menors i els majors, amb el sacerdoci com a punt final.

b) Diorama de la gent

Els protagonistes són una colla de persones, algunes de les quals coneixem sortosament amb els seus noms i cognoms,³ molt sovint, i a vegades només amb el nom o el motiu, especialment per a designar les dones, ja que, segons el costum ben estès llavors, s'utilitzava el sistema de donar el cognom del marit amb l'acabament en femení. En ocasions s'anteposava la cortesia d'en o na. Són laics i eclesiàstics.

Els laics que surten en escena, els agrupem per raó del seu estat i del servei que presten. Segons l'estat, hi ha aquells laics que estaven units en matrimoni, i que són citats amb els noms dels dos components. En 1305: Bernat David i Ròmia, i Guillem Bagatell i Ermessenda Muntada;⁴ en 1310: Pere Costa i na Marió de Codalet, i Pere Monot i Elisabet;⁵ i en 1340: Clara Peirona i Guillem Gener.⁶ També en estat de matrimoni, amb el nom sols d'ell, en 1305 o un xic abans: Guillem Fort;⁷ i en 1305: Pere Joan.⁸ En l'estat de viudetat, hem trobat un sol cas, en 1310: na Cèlia, viuda de Guillem de Bataller.⁹ I sense indicar-ne la seva condició social, en 1305: na Maró, Maria, Elisenda Martina –resident en el propi mas–, Elisenda Joana, els germans Pere i Gilabert Cals, els germans Gilabert Ferrer i Pere Fàbrega, i na Reguarda;¹⁰ en 1309: Romeu de Montclús;¹¹ i en 1310: Pere Blanc, na Pedrona i GERALDA BASSA, que vivia al seu mas.¹² I en 1342: Pere de Palau, l'amo de la casa de Palau.¹³ En total, 28 laics, repartits en 15 homes i 13 dones.

Per raó del servei prestat a les quatre visites pastorals, tenim els que foren cridats i actuaren de testimonis oficials. En 1305: Peiró, saig de Montclús, i Pere Mascaró¹⁴; en 1310: Guillem Vila, Pere Juliol, Guillem Estrada i Berenguer Bou¹⁵; en 1313: Bord de Montclús, Guillem Sabellar (o Abellar) i Guillem Rossell¹⁶; i en 1326: Bernat de Molins, Berenguer Bou i Francesc Rossell¹⁷. A ells afegim els que foren demanats per a refermar més certes declaracions rebudes en la visita de 1305: Ferrer Sudreda, Arnau Sala, Pere Amat, Pere Tolsa i Pere Ferrer¹⁸. Tots aquests 17 testimonis són masculins.

Suma total de laics: 45, entre 32 homes i 13 dones.

Els clergues vinculats amb Sant Esteve poden ser adés naturals del poble adés de fora. Són del mateix lloc els tonsurats i aquells que hem pogut trobar entre els milers de joves que reberen la tonsura o els ordes religiosos. Aquests actes religiosos els presidiren normalment els bisbes de Barcelona, tret d'un cas que ho féu el de Vic. Un dels actes de tonsura es visqué a Sant Esteve, mentre que la resta es realitzaren a Barcelona, normalment en un dels dissabtes denominats de les quatre témpores en què era normal celebrar-se ordenacions generals o tonsures generals, ja a la capella del palau episcopal, ja en una altra dependència del mateix palau, ja a la capella de les Verges, avui coneguda com a capella de Santa Llúcia adjunta al claustre de la Seu, ja a la catedral.

D'eclesiàstics naturals de Sant Esteve, n'hem format una bona llista. En primer lloc esmentem els tonsurats i comencem pels que protagonitzaren la cerimònia a la parròquia de Sant Esteve el dia 8 de desembre de 1305, en el decurs de la visita pastoral que hi menava el bisbe Ponç de Gualba. En foren cinc: Bernat Sudreda, Bonanat Riba, Ferrer Puig, Guillem Estrada i Francesc d'en Bort de Montclús.¹⁹ En dates posteriors a aquella, també de Sant Esteve, n'hi ha dos el 1332: Francesc Draper i Jaume Mular;²⁰ el 1339, Jaume Bonamic;²¹ el 1340, Guillem Tàpies,²² i el 1343, Pere Vila, fill de Pere Vila.²³ I amb la certesa moral que eren de Sant Esteve, encara que als registres només va anotar-se "Palautordera", en 1326 hi ha Guillem Puigverd, fil de Bonanat Puigverd;²⁴ en 1331, Pere Siureda;²⁵ en 1332, Guillem Ribalta,²⁶ i en 1338, Bernat Masnou.²⁷ Catorze tonsurats.

Dels altres clergues naturals de Sant Esteve, els ordenats que reberen els denominats quatre ordes menors (ostiari, lector, exorcista i acòlit) foren: Francesc Fàbrega, l'any 1336;²⁸ Bernat Puigverd, en 1341,²⁹ i els germans Pere i Bernat Riba, el 1344.³⁰ A més, coneixem tres ordenacions, que protagonitzà Bonanat David, de qui s'indica que era originari de Palautordera –un descendent sens dubte de la família David de Sant Esteve, del 1305–, qui rebé els ordes menors el 19 de febrer de 1334,³¹ el sotsdiaconat a Ripollet, el 21 de desembre de 1336³² i el presbiterat, pel ministeri del bisbe de Vic, Galceran, a la capella de la casa que tenia aquest bisbe a Barcelona, el 15 de març de 1337.³³ Cinc ordenats.

Però el cas més espectacular dels ordenats amb relació a Sant Esteve, originari o no –no ho sabem–, és el del domer major Bartomeu Mediona, perquè s'han conservat les notes dels quatre passos principals de la carrera eclesiàstica, en un temps bastant curt, de vint-i-dos mesos. En efecte, rebia els ordes menors, a la Seu de Barcelona, el 23 de febrer de 1331, el sotsdiaconat el 13 de juny de 1332 (a partir de llavors es feia constar al costat del nom la seva condició de domer major de Sant Esteve), el diaconat el 19 de setembre i el de prevere el 19 de desembre següents, aquests tres actes darrers a la capella de les Verges.³⁴

Els altres clergues, no naturals de Sant Esteve però que hi exerciren les funcions religioses, es distribueixen en domers i beneficiats. Hi exerciren el ministeri de rector, sota el nom de domer, com a domer major: Berenguer Camp, de 1305 a 1327 almenys (documentat exactament en 1307-1310,³⁵ 1313³⁶, 1326-1327 –malalt–);³⁷ després, i des d'abans de 1331, Pere Font (batxiller en medicina, sense exercir, però amb permís per prosseguir i completar els estudis mèdics durant quatre anys);³⁸ tot seguit de la marxa de l'anterior, des d'abril de 1331, el citat Bartomeu Mediona, i en 1343, Pere Barcelona.³⁹ I com a domers menors: Bernat Buadella, prevere, en 1305,⁴⁰ 1308-1310,⁴¹ i Arnau Ponç en 1326,⁴² 1342⁴³ i 1343.⁴⁴ Tres domers majors i dos de menors, en total 5 preveres.

I, en qualitat de beneficiats, hi ha els que no en sabem ni el nom del bene-

fici ni la seva situació exacta, a la parròquia o a una altra capella del terme: Pere Batlle en 1305 i 1310⁴⁵ i Ramon Destrada (o Estrada), prevere, en 1305,⁴⁶ i els que tenien un benefici a la capella de Sant Cebrià, a la casa de Palau: en 1310, Jaume Clergue i l'esmentat Ramon Destrada,⁴⁷ i en 1342, essent-ne patró Pere de Palau, Pere de Pertegàs, que marxava, i Guillem Forest, prevere, que arribava.⁴⁸ En total, 6.

La suma d'eclesiàstics de Sant Esteve, entre 15 tonsurats i 16 ordenats, és de 31 individus. Vol dir que residien al poble de vuit a deu clergues en tota l'època que historiem.

En resum, són 76 els nostres protagonistes, ben coneguts, que tenen nom i fesomia, entre els quals hi ha 63 homes i 13 dones. La diferència en la distribució de sexes cau pel cantó masculí per raó, en bona part, dels clergues i de la font documental que ens forneix les dades.

c) Diorama de la parròquia

Aquesta parròquia, que civilment ha conservat la primitiva denominació a través del seu patró, sant Esteve –un fet comú fins ben entrat el segle XIX i que prengué les dimensions que mostra el nomenclàtor actual del nostre país, després que l'administració civil agafés el relleu que ha anat adquirint des de fa uns cent cinquanta anys, en substitució de la nomenclatura eclesiàstica que era utilitzada a bastament abans–, tenia una consideració ben estimada en el conjunt del veral. Es pot constatar en el fet que gaudia de dos sacerdots en el ministeri de rector, el de màxima responsabilitat parroquial. Com sigui que en l'exercici d'aquesta responsabilitat acostumaven a alternar-se per setmanes, eren coneguts amb l'apel·latiu de *domer*, que és un derivat de setmana, segons el mot llatí *hebdomada* escurçat en *doma* i, per tant, *domer*. En ser dos, podien identificar-se amb els ordinals primer i segon, encara que el costum va imposar els termes major i menor, els quals significaven un grau de responsabilitat més elevat en certes qüestions d'un respecte de l'altre i, de retruc, uns advençaments econòmics millors. Sant Esteve disposava, doncs, de *domer* major i de *domer* menor. Val a dir, tanmateix, que aquesta singularitat s'havia propiciat per aquests encontorns, de manera que també tenien dos *domers*, dintre el propi veral, Vilamajor i la Garriga, i un xic més enllà, Caldes de Montbui i Llerona; també se cita *domer* a Cardedeu.

Els serveis que prestava en aquell temps la parròquia eren múltiples. En primer lloc, els serveis religiosos pròpiament dits i també els d'aglutinar la societat i d'oferir-li uns mitjans indispensables, com era el d'escriure i llegir, ja que la majoria de gent no en sabia. De fet, la vida i l'ambient social girava o se centrava entorn de l'església parroquial i dels *domers* que la regien. Al

*Església
parroquial de
Sant Esteve
de Palautordera*

FOTO CEDIDA PER AGUSTÍ VULART

mateix temps, els rectors estaven al corrent de la situació de les cases i dels individus, a la vegada que els fidels estaven al corrent de l'estat i de la vida dels seus rectors i clergues. Mútuament es beneficiaven i, en certa manera, es controlaven. Una mena de cogestió que s'estenia al vessant econòmic: la gent intervenia sovint en l'administració d'alguns comptes, especialment els adscrits a la sagristia, formats normalment per propietats en terres que es concedien en explotació a tercers, de tanta importància en nuclis rurals i de terres bones com les del pla de Sant Esteve. Tothom era batejat i procurava complir amb els seus deures religiosos, familiars i socials.

En conseqüència, tant els domers com els beneficiats, en compliment dels seus deures, estaven obligats a residir contínuament al seu lloc, ja que cada dia, a més dels serveis eventuais, havien de celebrar al temple diversos actes, com el rés de l'ofici diví, dit actualment Litúrgia de les Hores. Per a absentar-se, havia de mediar un permís per escrit del prelat, que obligava els beneficiaris a deixar un substitut idoni que fes el seu càrrec. Per aquest motiu, tres clergues passaren un temps a fora. Ho sabem pel domer menor Bernat Buadella, qui del 8 de maig de 1308 fins a un any després marxà del poble a causa de les enenistats que havia suscitat amb alguns fidels⁴⁹, fidels que a la seva tornada, no sols no s'havien calmat sinó que, com veurem més endavant, propiciaren un atac. L'any següent, el domer major Berenguer Camp obtenia un permís de dos anys⁵⁰ per acompanyar el canonge Bernat Durfort, amb la finalitat d'atendre'l i d'ensenyar-lo. I des d'abril de 1331, el domer major Pere Font, ja batxiller en medicina, s'absentava per quatre anys, a fi de completar els seus estudis tècnics sanitaris,⁵¹ encara que ell sabia que jamai no els exerciria, atès que la seva preocupació com a sacerdot era les ànimes i no pas els cossos i així ho havia

admès; es tractava del que avui en diem un *hobby*, una afició, que no s'interferia en la seva vida professional. A més, presents o no, els domers havien de tenir al costat un diaca, constatable en 1305, però no en la majoria d'anys –s'hi insisteix en 1310–,⁵² com era usual a tot el bisbat, amb excepció de les parròquies grans

D'aquesta interacció, en tenim un exemple ben revelador: es tracta dels vestidets que es posaven als infants en el curs de la cerimònia del baptisme. Vestidets blancs, que eren coneguts amb el nom popular de capides, o capes petites que cobrien tot els cos dels menuts, batejats als pocs dies d'haver nascut. Doncs bé, una normativa diocesana i general a l'Església d'aleshores establí que en cada baptisme s'havia de fer servir una capida, portada pels pares i que quedava en poder de l'església. Els domers, segons una altra part de la mateixa disposició, estaven obligats a fer servir les robes d'aquestes capides per a ús religiós, especialment en l'elaboració d'ornaments. Doncs bé, en la visita de 1305, els testimonis citats, aquells dos feligresos, fent-se ressò sens dubte d'una observació d'altres persones, varen dir al bisbe que no sabien què en feia pel domer major, de les capides. Tanmateix, no era fàcil destinar-les, atès que al final de cada any s'acumulaven a la sagristia unes quaranta capides, dites també albetes, en el sentit d'albes petites, un nom bastant usat pels secretaris de visita.

A l'acta de visita de 1310 es llegeix que al cap d'un any el domer recollia entorn a les 40 capides,⁵³ ço que representaria un nombre elevat de naixements, sens dubte un xic exagerat –com és normal en les denúncies–, consegüent també amb el nombre elevat de naixements que es donava llavors. Ni que fossin trenta i tantes capides, el nombre reflecteix altres tantes famílies, que en l'argot de llavors es deien focs, és a dir, llars. Això, unit a la mitjana de vida baixa, pot induir que al poble conviuri entre el nucli i les cases de pagès un mínim de seixanta famílies, dos centenars llargs de persones. En 1336, la diminuta parròquia de Santa Eulàlia de Tapióles només constava de quatre famílies,⁵⁴ una vintena d'individus. Així mateix, afloren les tensions derivades de l'alta mortalitat infantil, en el supòsit que els pares d'una criatura moribunda a poc de néixer o en els dies més immediats, no trobessin el domer per a batejar-la urgentment a la pròpia llar, fos quina fos l'hora del dia o de la nit. Passaren per aquesta lamentable situació dues famílies, la de Pere Joan i la de Guillem Fort, abans citades, que els testimonis de visita el 1305 denunciaren al bisbe.⁵⁵

S'interessaven també els veïns per conservar els costums antics, annexos a les celebracions religioses, que comportaven unes despeses extres als domers, sense que aquests per això disposessin d'un ingressos especials. Naturalment, se les enginyaven per a deixar-les de banda, no sense protestes dels fidels, que reaccionaven utilitzant els mitjans que el dret els oferia. A Sant Esteve, a la tercera

desena ben entrada, no hi havia forma de trobar l'avinença de les dues parts enfrontades en el tema de les "vigílies" o vetlles nocturnes durant les quals els assistents acostumaven a menjar i beure. Tant anà *in crescendo* la disputa, que no n'hi hagué prou d'intervenir el degà del Vallès a qui s'havien adreçat –segurament el gest partia del domer– sinó que per lletra del bisbe enviada a Jaume Serradell, un clergue perit en dret de Barcelona, havia de declarar si la decisió del degà era correcta.⁵⁶ Desconeixem el final, que, tot i que fos favorable a la postura dels parroquians, tenia el temps comptat, segons la tendència general en tot el bisbat de suprimir tal mena de costums.

Així mateix, els fidels es mostraven summament amatents a les informacions que el celebrant de la missa principal o major, normalment el domer de setmana o el seu substitut, els comunicava durant la celebració de la missa dominical o festiva, especialment l'anunci de les festes de la setmana següent i el rés de certes pregàries especials, a més de divulgar els noms de les persones que no actuaven segons la legalitat i els dels excomunicats. Tot contribuïa a donar més importància a la comunitat i a divulgar notícies, les bones per a gaudi i les dolentes en senyal d'advertiment. Per això el domer menor Bernat Buadella, que en la setmana de torn no acostumava a indicar ni les pregàries ni les festes, fou repetidament requerit pels fidels a fer-ho, sense èxit. A la visita de 1305, els testimonis ho feren saber al prelat.⁵⁷ En el fons d'aquesta conducta anòmala batejava una certa tibantor entre el domer menor i el major, ja que aquest no li permetia exercir algunes de les prerrogatives rectorals.

d) Diorama d'aspectes de la vida social i privada

Diem vida social i privada, però no en el sentit obvi d'aquests termes, que no es corresponen exactament al significat que tenien en aquella època, en què l'enfocament es fixava en la seva repercussió davant la comunitat. Si el fet era públic i notori, la mateixa societat intervenia i amb ella les autoritats que la representaven. Tot el que fos sense notorietat, restava en l'esfera particular. Per això, es distingia bé entre l'actuació externa i la interna, entenent per intern, en tant que decisió pròpia ben lliure, allò que s'anomena fur de la consciència, en què només hi cap el respecte i, si cal, la confessió, sempre secreta.

El cas més rellevant manifesta que en l'ambient de creixement i benestar de la primera meitat del segle XIV no deixaven de produir-se fets violents, amb implicació sovint de clergues. Així, l'1 de febrer de 1309, el domer menor Bernat Buadella va ser ferit d'espasa per Romeu de Montclús, en l'ambient enrarit creat al poble entre els que acusaven el clergue de tenir relacions amb la muller de Bernat David i els que no s'ho creien, perquè ell ho negava repetidament. La sentència va obligar el causant a estar quatre diumenges seguits,

Castell de Fluvità

FOTO CEDIDA PER AGUSTÍ VULART

que acabaven per sant Miquel (29 de setembre, dilluns), al davant de les portes de l'església de Sant Esteve, descalç, nu però vestit de *bragues* –la roba interior–, i amb una corretja penjant del coll en el temps que durava la missa major, per manifestar el seu delicte als que entraven i sortien. Després de la comunió, sortia el domer, el qual, mentre resava el salm *Miserere mei Deus* i l'oració *Deus cui proprium est*, li donava cops amb un bastó i, tot seguit, l'entrava a l'església. Alhora, els divendres d'aquelles setmanes havia de fer dejuni a base de menjar sols pa i beure només aigua, i al final pagar l'import de dos sous per aplicar a les obres de la seu de Barcelona.⁵⁸

També era important, en l'ambient de la comunitat, la formació i l'estabilitat del matrimoni. Quant a la formació, cal dir que existia encara el costum antic de celebrar la boda al seu aire, mantenint, però, la idea de formar una nova llar, mentre anava estenent-se, promoguda insistentment per la jerarquia eclesiàstica i secundada a mitges pels rectors, la norma d'haver d'atendre's a unes orientacions, especialment la que manava procedir prèviament a la lectura de les proclames, en evitació sobretot de casar-se persones massa properes per consanguinitat, i la que urgia que els casaments es fessin al davant de l'Església. Totes les unions eren considerades vàlides, encara que el recurs al sistema antic no era prou ben vist i, en la nomenclatura oficial, se'n deien matrimonis clandestins. Doncs bé, a Sant Esteve, en 1305 trobem la unió firmada per Guillem Bagatell i Ermessenda Muntada, i ella ja era en prenys.⁵⁹

I en 1310, la de Pere Monot i Elisenda, que ja tenen descendència⁶⁰ i es resistent a solemnitzar el seu compromís davant l'església. Així mateix, respecte a l'estabilitat que incloïa la idea que la dona havia d'estar al costat del marit si canviava de residència, el bisbe va aquietar en 1340 a Clara Peirona, perquè es quedava a Sant Esteve mentre el seu marit Guillem Gener, de Sant Esteve, residia sovint a fora per indrets del bisbat de Girona i no el seguia, tot i que tardava a tornar.⁶¹

El tema de la usura, prou extens atès que es considerava com a tal tot el que es percebia com a guanys d'un capital (ho serien, per exemple, els interessos bancaris, ja que si es deixava una quantitat legalment només era possible recuperar-la sencera al seu venciment sense cap augment), planava molt per totes les capes socials quan eren moltes les persones que, per misèria o per assolir uns guanys extres, recorrien a demanar diners a altres persones, especialment als jueus que hi estaven especialitzats i que en això eren considerats una mica al marge de la llei general. L'exemple que ho il·lustra en el cas de Sant Esteve fa referència a una potent pagesa, Elisenda Pasqual, senyora del mas homònim, la qual en 1333, en ocasió de vendre un document comptable, annex a la seva propietat, es veié constreta a fer constar que ho feia "per tal d'eixugar el deutes contrets amb els jueus", amb l'afegitó, a manera de mera exclamació d'impotència consegüent a una cadena de préstecs que mai no havia d'haver començat, "que la fam d'aquests devorava tota la seva propietat."⁶²

El tema de la relació amorosa també és ben present en la vida de Sant Esteve del segle XIV, en una constant que pot ben denominar-se permanent en la vida humana i que abasta tots els estaments de la societat, malgrat que les orientacions religioses i socials en contra fossin ben clares i precises. Alguns dels laics mantenien relacions al marge del seu estat de solters, a l'estil, en 1310, de Pere Blanc, que es relaciona amb Pedrona i té bessons, o Guillem Vila, que també té prole,⁶³ ja sigui a l'estil de parelles de fet, com es diu avui dia: Bernat Mulner de Gualbes viu amb Reguarda i té fills.⁶⁴ A més, en les relacions sexuals tenia el seu mitjà de vida Elisenda Joana, en 1305.⁶⁵

També actuaven d'una forma semblant alguns dels clergues, ni que fossin els principals responsables de la parròquia, els quals havien de donar un màxim exemple de bons costums a tota la parròquia. Foren denunciats en 1305 el domer menor Bernat Buadella, amb relació a Maró, la dona que l'atonia a casa seva i que es cuidava de tres fills i el succés abans esmentat que li ocasionà una ferida; i el beneficiat Pere Batlle, relacionat amb Maria,⁶⁶ sense que al cap de cinc anys el panorama hagués canviat gaire, i s'hi ha d'afegir Jaume Clergue, beneficiat de Sant Cebrià.⁶⁷ Amb el benentès que, en deixar de relacionar-se, els clergues continuaven atenent les seves obligacions bàsiques

envers els fills i la dona, mentre aquesta, en correspondència, no deixava de veure els fills ni de mantenir una correcta relació amb el pare. Els bisbes, per la seva banda, es mostraven en general paternals i afavorien, dins el manteniment de l'ordre, un ambient de concòrdia i serenor.

* * *

Arribats al final de l'exposició, crec que tots ens sentim satisfets de poder conèixer millor un retall de la nostra història, la montsenyenca, que conté visites de la vida de cada dia i, ben mirat i amb certes adaptacions, de tots els temps.

En els anys immediats posteriors als esmentats, i concretament en 1313 i 1326, a les actes de les respectives visites pastorals, els secretaris varen deixar constància escrita que la vida a Sant Esteve de Palautordera transcorria bé. L'alternança dels esdeveniments i de les actuacions de les persones –bé, no tant bé, millor–, confegeixen a les escenes dels nostres pobles aquell contrast propi de la mateixa terra en la qual hom viu.

NOTES

1. L'estudi del que s'exposa en aquest treball es basa en la meua tesi doctoral "Vida y práctica religiosa en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344", inèdita, amb aportacions de detalls propis.

2. En aquesta primera secció, degut al seu abast general, ens abstindrem d'indicar les fonts documentals concretes dels diversos conceptes. Tot es troba a la meua tesi, reportada a la nota anterior.

3. Prescindim de les preposicions i els articles que festonegen les llistes en els documents originals per exemple, Bernat de za Sudreda, a fi d'evitar la sensació que tindria el lector no acostumat a aital mena de textos de trobar-se davant seu amb gent de la noblesa, quan es tractava d'un mer recurs per identificar millor els individus.

4. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.

5. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 142.

6. ADB, RC vol. 9, fol. 29v.

7. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.

8. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.

9. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 142.
10. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46-47.
11. ADB, RC vol. 1, fol. 96.
12. ADB, VP vol 1 bis, fol. 142.
13. ADB, CO vol 7, fol. 98v.
14. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.
15. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 141v.
16. ADB, VP vol. 2, fol. 2v.
17. ADB, VP vol. 3, fol. 119v.
18. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46-46v.
19. Amb ells també foren tonsurats Bonanat Colomer, de Campins; de Sant Celoni: Bernat de Vallbella, Bonanat Pinell, Francesc Manlleu, Jaume Nicola, Bernat de Cabanils, Berenguer Hostalric; i de Barcelona: Francesc Soler. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.
20. ADB, OR vol. 1, fol. 90v i 91, el 19 de desembre, a la capella de les Verges, per Ponç de Gualba.
21. ADB, OR vol. 2 fol. 44v, dia 20 de febrer, al palau episcopal de Barcelona, pel bisbe Ferrer d'Abella.
22. ADB, OR vol. 2, fol. 69v, el dia 11 de juny, al palau episcopal de Barcelona, pel bisbe Ferrer d'Abella.
23. ADB, OR vol. 2, fol. 125v, el dia 21 de desembre, al palau episcopal de Barcelona, per Ferrer d'Abella.
24. ADB, OR vol. 1, dia 22 de desembre, a la cambra episcopal de Barcelona, per Ponç de Gualba.
25. ADB, OR vol. 1, fol. 55v, el dia 23 de febrer, a la cambra episcopal pel bisbe Ponç de Gualba; i al fol. 59, el dia 25 es troba també anotat el mateix nom i cognom, en un acte al palau episcopal de Barcelona, pel citat prelat, que suposa, no tant un error del copista o que fossin dos homònims, sinó que no havent pogut assistir a la sessió anterior, l'escrivent va oblidar-se de ratllar-lo o advertir-ho.
26. ADB, OR vol. 1, fol. 87, el dia 16 de juny, a Seu de Barcelona, pel bisbe Ponç de Gualba.
27. ADB, OR vol. 2, fol. 39, el dia 5 de febrer, al palau episcopal, pel bisbe Ponç de Gualba.
28. ADB, OR, dia 25 de febrer de 1336, al convent de predicadors de Barcelona en una ordenació general oficiada pel bisbe Ferrer d'Abella.
29. ADB, OR vol. 2, fol. 86, el 22 de setembre, a la capella del palau episcopal en un acte multitudinari, pel bisbe Ferrer d'Abella.
30. ADB, OR, vol. 2, fol. 134, el 20 de març, a l'església barcelonina del Pi, en ordenació general, per Ferrer d'Abella.
31. ADB, OR, el dia citat.
32. ADB, VP vol. 4, fol. 66-67.

33. ADB, OR, el dia citat.
34. ADB, OR vol. 1, fol. 56, 86, 89 i 92v.
35. ADB, CO vol. 1, fols. 68, 68v, 70v; RC vol. 1, fol. 96, i VP vol. 1 bis, fol. 141v.
36. ADB, VP vol. 2, fol. 3.
37. ADB, RC vol. 4, fol. 46 i 158.
38. ADB, CO vol. 4, fol. 18v.
39. ADB, CO vol. 11, fol. 66.
40. ADB, VP vol 1 bis, fol. 46.
41. ADB, CO vol. 1, fol. 68; RC vol. 1, fol. 96 i VP vol. 1 bis, fol. 141v.
42. ADB, RC vol. 4 IV, fol. 46.
43. ADB, RC vol. 10, fol. 114v-115.
44. ADB, CO vol. 11, fol 66.
45. ADB, VP vol. 1 bis, fols. 41v i 142.
46. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46v.
47. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 142.
48. ADB, CO vol. 7, fol. 98v.
49. ADB, CO vol. 1, fol. 68v.
50. ADB, CO vol. 1, fol. 70v.
51. ADB, CO vol. 4, fol. 18v.
52. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 141v.
53. ADB, VP vol. 1bis, fol. 141v; el domer menor, preguntat pel bisbe, va dir que no sabia què en feia el domer major.
54. ADB, CO vol. 5, fol. 99.
55. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.
56. ADB, RC vol. 8, fol. 116v-117.
57. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.
58. ADB, RC vol. 1, fol. 96.
59. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46v.
60. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 142.
61. ADB, RC vol.9, fol. 29v.
62. Arxiu de la Catedral de Barcelona, notari BERNAT DE VILARRÚBIA, Manuale de 7 kalendas aprilis ad 14 kalendas julii 1333, f. 86.
63. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 142.
64. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 47.
65. ADB, VP vol. 1, fol. 46v.
66. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 46.
67. ADB, VP vol. 1 bis, fol. 141v-142.